

YABANCI SERMAYE İSTİKRAR ARAR

Dr.Uğur Yozgat ¹

¹ MÜ, İİBF, İşletme Bölümü, Doçent.

Abstract - In this paper, the importance of the foreign capital for developing countries, the foreign capital restrictions in developing countries, the investment criterion of the foreign capital; the case of Turkey, is studied.

I. GİRİŞ

Günümüz dünyasında her konuda sürekli ve hızlı bir değişim ve gelişim olmaktadır. Bu süreçten yabancı sermayeye karşı tutumlarda etkilenmiştir. Ülkeler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde geçerli olan devlet ağırlıklı ve içe dönük kalkınma yaklaşımlarını bir tarafa bırakarak çok uluslu işletmelere karşı olan olumsuz bakış açılarını da terketmişler, ekonomik liberalleşmeye dayalı ve global ekonomi ile bütünleşmeyi kendileri için hedef kabul eden yeni büyüme ve kalkınma yaklaşımlarını uygulamaya başlamışlardır.

Geçmişte yabancı sermayeyi istemeyen hatta kovan ülkeler artık, yurt içi tasarrufların artırılması, gelişmiş teknolojiye geçiş, uygun yönetim becerilerinin sağlanması, rekabet yoluyla etkinliğin artırılmasının teşviki ve dış pazarlara açılmanın kolaylaştırılması açısından, onlara kollarını açmaktadır.

II. NEDEN YABANCI SERMAYE ?

Yabancı sermaye uzun süre tartışılmış olan bir konudur. Bu konuda pür ekonomik, sosyal, sosyo-politik, doktriner ve filozofik yönler tartışılmış, fakat bugüne kadar bir yabancı sermaye modeli kristalleşmemiştir. Yabancı sermaye, iki kıt şeyi tasarruf ve döviz bir araya getiren özelliğe sahiptir. Çok türleri vardır, fakat hepsi de eninde sonunda, dolaylı dolaysız döviz ve tasarruf açığını kapamaya hizmet ederler [1].

Günümüzde Türkiye ve benzeri ülkelerin temel sorunlarının başında yatırım azlığı gelmektedir. Buna paralel olarak söz konusu ülkelerde enflasyon, işsizlik ve ödemeler dengesi açmazı ile iç talep yetersizliği, ihracat piyasasındaki payların azlığı, borç yükünü arttıran döviz kuru ayarlamaları, yüksek faizli dış krediler, döviz kıtlığı ve yurt içi finansman maliyetinin yüksekliği, kalkınma düzeylerini asgari seviyelerde tutmaktadır [2].

Yabancı sermayenin ev sahibi ülkeye sağladığı yararlar; garanti olmamakla birlikte, gelişmekte olan

ülkelerin rekabetçi global ekonomi ile bütünleşmelerine yardımcı olmada hayati önem taşımaktadır. Yabancı sermayenin başlıca potansiyel yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Sermaye Birikimine Katkıda Bulunmak
- Teknolojik Gelişmeye Katkıda Bulunmak
- Ödemeler Dengesi Açığını Kapatmak
- İç Piyasaya Dinamizm Kazandırmak
- Teknik Eleman ve Yönetici Kadro Açığını Azaltmak
- İstihdam Olanaklarını Arttırmak [3].

III. YABANCI SERMAYE KISITLAMALARI

Geçmiş yıllarda evsahibi ülkelerin halkının, işadamlarının ve hükümet yetkililerinin yabancı sermayeye karşı tutumları tümüyle olumsuz değilse bile çoğunlukla fazlasıyla temkinli olup yabancı sermayeye kuşkuyla bakılmış, çok az veya hiç bir şey vermeden ülkenin kaynaklarını sömürmeye çalışacakları düşünülmüştür.

Günümüzde yabancı sermayenin çok büyük kayıplara uğramasına yol açan, yaptığı yatırımların millileştirilmesi, çok ender görülmekle birlikte yabancı sermayeye karşı olan olumsuz görüşlerin çoğu devam etmektedir.

Bu tutumların sonucu olarak gelişmekte olan bir çok ülke yerel endüstrilerini korumak ve onların uluslararası rekabetin kırıncı etkileri ile karşılaşmadan gelişmelerini sağlamak için yabancı sermayeyi kısıtlamayı amaçlayan politikalar uygulamışlardır.

Bir çok sektörde, bu sektörlerin ulusal çıkarlar yönünden hayati önem taşıdığı ve bu nedenle devletin yetki alanı içinde yabancılara kapalı bir faaliyet olduğu kabul edildiğinden yabancı sermaye tümüyle yasaklanmıştır.

Tümüyle yasaklamanın dışında; yerel firmada yabancı sermayenin payına ilişkin kısıtlamalar, ülkeye yabancı sermaye giriş ve çıkışında istenilen sıkıntı verici izinler, onaylar ve belgeler dizisi, elde edilen gelirlerin yüksek oranda vergilendirilmesi, ev sahibi ülkede kazanılan karların transferi ve geri çekilmesine getirilen kısıtlamalar uygulanmaktadır.

Kısa dönemde bu politikalar yerli endüstrilerin gelişmesini isteyen bazı ülkelerde çoğunlukla başarılı olmaktadır. Ancak, orta ve uzun dönemde, gerek hükümetler gerekse özel kişiler için maliyetli, etkin çalışmayan ve rekabet gücü zayıf endüstrilerin yaratılması kaçınılmaz bir sonuçtur [4].

IV. YABANCI SERMAYE NASIL ÇEKİLEBİLİR ?

Yabancı sermaye konusundaki gelişmeler dünyadaki globalleşme hareketlerine paralel olarak gelişirken, dünyadaki son politik değişimler ve onun yarattığı ekonomik düzen, yabancı sermaye konusundaki pek çok tereddütü ortadan kaldırmıştır. Dünya da sınırlar kalkarken, 'sermayenin ulusu var mı; olabilir mi?' " diye düşünemeyiz [5].

Yabancı sermayenin çekilebilmesi için onların kullandıkları kriterlerin belirlenip, bu konuda çalışmalar yapılması gereklidir. Bu bağlamda gözönüne alınması gereken yabancı sermaye kriterleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Yerel Pazar Karakteristikleri
- Pazara Giriş
- İş Gücü
- Döviz Riski
- Sermaye Dönüşü
- Entellektüel Mülkiyet Haklarının Korunması
- Ticaret Politikaları
- Hükümet Düzenlemeleri
- Vergi Oranları ve Teşvikler
- Politik İstikrar
- Makroekonomik Politika Çerçevesi
- Altyapı / Destek Hizmetleri [4].

Yabancı sermaye genellikle yabancı sermayeye pozitif bakan ülkelerde yatırım yapmayı tercih eder.

Yabancı yatırımcıya karşı bir ayrımcılığın söz konusu olup olmaması da önemlidir. Ülkemizde yatırım yapmayı tercih eden bankalardan biri olan Citibank' ın genel müdürü Maarten J. Hulshoff' un da belirttiği gibi yabancı şirketler yerli şirketlerle eşit şartlar altında çalışmak isterler [6].

Yabancı şirketler gittikleri ülkede en azından beş yıllık plan yapmak zorunda oldukları için yatırım yapmayı düşündükleri ülkede denge ve devamlılık ilk şart olmaktadır.

Yabancı sermaye bir ülkeye kısa vadeli değil, uzun süreli gelmek arzusunda. Eğer kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği artı değerleri hesaba katarak gelmiş olsaydı, bu taktirde hiçbir ülkede yatırım ortamı bulamazdı. Klasik anlamda yabancı sermaye tanımı, bir ülkeden diğer bir ülkeye giden mali ve teknolojik kaynaklar, olarak yapılmaktadır. Öte yandan, sermaye gittiği ülkede ekonomik bir faaliyet sonucu elde ettiği kar veya rantı transfer etme garantisi almak ister. Şüphesiz kar ve rant şeklinde hedeflenen katma değer içinde yabancı sermayeye yönelik bir risk faktörü bulunmaktadır. Risk faktörü, kar ve rant yaratabilen yerde zararı da öngörmektedir. Bu çerçevede yabancı sermayeye teknoloji, yönetim becerisi, ihracat tecrübesi ve şartları eklenmektedir.

Öte yandan yabancı sermaye ekonomik faktörlerin etkisinde hareket ederek bir başka ülkeye giderken, o ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal konjunktürünü her zaman dikkate almak durumundadır. Ekonomik faktörlerin arasında pazar büyüklüğü, yatırımın ihracata elverişli konumda bulunması, vergi politikalarının kar maksimizasyonuna imkan vermesi, üretimin pazarlanması, rekabet avantajında imtiyaz sahibi olması, kar vesermaye transferinde yaterli teminatın sağlanması başta gelmektedir. Siyasi konjunktür açısından, mülkiyet hakkına dayalı yatırımların garanti altında bulunması ve uluslararası kurumların o ülkede tanınmış olması gibi güvenceler aranmaktadır.

Yabancı sermayenin temel amacının kar maksimizasyonuna dayandığını kabul edersek, bunun doğal sonucunda da karlı alanlara yatırım yapma isteğinin normal karşılanması gerekir. Aksine bir tutumla yerli yatırımcıları karlı alanlara, yabancı sermayenin karlılığı düşük alanlara yatırım yapmasını kabul etmek, yabancı sermayeye kapıları kapamak anlamını taşıyacaktır [2].

V. TÜRKİYE VE YABANCI SERMAYE

Türkiye'den çok daha sonra yabancı sermayeden yararlanmaya karar veren ülkeler Güney Kore, Çin, İspanya gibi bu uygulamadan ileri derece faydalanmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerin en üst düzeyinde olan Güney Kore, 1979 yılına kadar çok uluslu şirketlerin doğrudan yatırımlarına rağmen dışa kapalı kalmıştır. Ancak, Güney Kore 1979 yılında IMF' nin önerdiği program çerçevesinde serbest piyasa ekonomisine geçerek dışa açılmış ve bugünkü düzeyinde yerini sağlamlaştırma imkanını yakalamıştır. Türkiye' de 1980 sonrası alınan bir dizi yeniden yapılanma kararları ile ekonomik politikasında köklü değişiklikler yapılmış ve daha önce uygulanan kısıtlayıcı kurallar yerini daha

liberal kurallara bırakmıştır. Bu dönemden sonra yabancı sermaye daha kararlı bir şekilde teşvik edilirken, yabancı kuruluşlar da Türkiye’ de yatırım girişimine daha sıcak bakmaya başlamıştır. Güney Kore gibi Türkiye’ de televizyon üretiminde ithal ikamesine aynı yıllarda geçilmiş; ancak yanlış politikalar uygulanması sonucu üretim uzun süre iç pazar ile sınırlı kalmıştır. Aynı şekilde, otomotiv sektöründe 1983 yılında Türkiye’ nin üretimi 43 bin adet, Güney Kore’ nin ise 122 bin adettir. 1988 yılında Türkiye’ de üretim 122 bin olarak gerçekleşirken, Güney Kore’ de 972 bin olmuştur. Beş yıl içinde Güney Kore’ nin üretimi yedi kat artarken, Türkiye’ de 2,8’ lik bir artış sağlanabilmiştir.

Türkiye’ ye gelen yabancı sermayeli şirketlere yıllar itibarıyla verilen izin ve fiili girişlerde 1986 yılında yabancı sermayeyi teşvik kanununda yapılan düzenlemeler sonucu bir yükselme görülmüştür. Ancak, yabancı sermaye girişleri verilen izinlere göre düşük kalmaktadır.

Türkiye’ nin yabancı sermaye gelişini sınırlayan sorunları şöyle sıralanabilir:

- Ekonomik ve Politik Risk
- Altyapıların Yetersizliği
- Sermaye Yetersizliği
- Düşük Büyüme Oranı
- Döviz Yetersizliği (son yıllarda bu sorun kalkmış görünmektedir)
- Yüksek Enflasyon
- Sık Değişen Yasalar
- Bürokrasi [7].

Türkiye’de ekonominin liberalleştirilmesi adım adım gerçekleştirilirken, devletin ekonomiye müdahalelerinde belirgin bir azalma görülmemiştir. Tam tersine, devletin liderliği ve kontrolü zaman içinde belli oranlarda gevşetilmiş olmasına rağmen devam etmiştir [8].

Yabancı sermaye gittiği ülkelerde ekonomik ve politik istikrar arar. Bu bağlamda, yabancı sermaye gelişlerinin azalma nedenlerinden bir tanesi de terördür. Ülkemizdeki terör olayları çeşitli ülkelerden gelebilecek yabancı sermayeyi tereddüte düşürmektedir.

Eski komünist ve Uzak Doğu ülkelerinin yabancı sermaye konusunda son derece büyük kolaylıklar sağlaması da ülkemize yabancı sermaye girişini engelleyen faktörlerden biridir [5].

Türkiye’ nin uzun dönemde yabancı sermaye yatırımcılarına sahne olması isteniyor ve ekonomik gelişmesinde bir rol oynaması bekleniyorsa yabancı sermayenin gelişim maksadındaki bazı noktaları dikkate almak zorunludur. Kaldı ki, yabancı sermayenin

ülkemizde yatırım yapmasına imkan veren yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Özellikle, 18.1.1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, adından da anlaşılacağı üzere bir teşvik tedbiridir ve bu kanunun günün şartlarına uydurulması zorunludur. Yabancı sermaye ile ilgili düzenlemeler 6224 sayılı kanun yanında, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun kapsamında da yer almaktadır. Birbirine paralel düzenlemelerin yer aldığı her iki mevzuattaki işlemler Yabancı Sermaye Çerçeve Kararında belirli bir düzene sokulmuştur [9].

Son yıllarda, Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin büyük bir bölümü joint venture (ortak girişim) veya merger (birleşme) şeklinde olmaktadır. Yabancı sermaye oranları yüzde 1-99 arasında ve Türk şirketlerinin gücüne göre değişmekte, yüzde yüz yabancı sermayeli şirketler daha çok ilaç, bilgisayar sektörü gibi ticari sırları içeren hassas sektörlerde görülmekte beraber, son yıllarda bu sektörlerde de ortak girişim anlaşmaları yapılmaktadır. Yabancı sermayeli şirketlerle ortaklık kurmak AT’ye girdiğimizde silinip gitmemek amacıyla da taşınmaktadır. Türkiye’ de özellikle 1986 yılından sonra, yabancı sermayeli şirketler turizm, telekomünikasyon, dondurulmuş sebze ve meyva ile entegre tavukçuluk gibi alanlarda yoğunlaşmıştır.

Yabancı sermayeyi Türkiye’ye getirtmekte ideal bir sistem olan “Yap-İşlet-Devret” modeli de büyük çapta uygulanmaktadır [10].

1986 sonrası, Türkiye’de yabancı sermayeli şirket yatırımlarının artış nedeni, alınan önemli teşviklerin yanı sıra;

- İç Pazarın Genişleme Potansiyeli
- Tüketici Kitlelerinin ve Gelir Düzeyinin Giderek Artması
- Coğrafi Önemi, Komşu Ülkelerle ve Yeni BDT ile Anlaşma Yapma Olanakları
- İnsan Kaynaklarının Zenginliği
- Ucuz İşgücü
- Vergi Muafiyetleri ve Finansman Kolaylıklarıdır [11].
-

Türkiye’de yabancı sermaye konusu üzerinde durulması gereken en önemli sorun uzun vadeli stratejilerin belirlenmemiş olmasıdır. Büyük ölçüde kararname ve tebliğlere dayalı mevcut uygulama her an değişebilir, değiştirilebilir bir nitelik göstermektedir. Her ne kadar, 1980’li yıllardan bu yana mevzuatta leyhte yapılan bazı değişiklikler dışında, yabancı sermayeyi tedirgin edici bir düzenleme yapılmamışsa da yabancı sermayeyi yakından ilgilendiren bir çok kanunda yapılan düzenleme ileriye görememe, değerlendirememe endişelerini yaratmaktadır.

VI. SONUÇ

Yabancı sermayeye duyulan ihtiyacın gerisinde, yeterli büyüme hızına ulaşabilmek için duyulan milli sermayenin yetmezliği yatmaktadır. Büyümede her zaman yatırımların finansmanında tasarrufa dayalı özkaynakların kullanılması arzu edilmektedir. Ancak, gerekli sermaye birikimine ulaşamamış ülkelerin özkaynak yanında dış kaynak kullandıkları bilinmektedir. Dış kaynaklar, ya borçlanma suretiyle ya da yabancı sermaye yoluyla sağlanır. Yeterli kaynaklarla beslenen bir yatırım, üretim, istahdam, ihracat ve dolayısıyla ödemeler dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Bu genel kuralın bir gereği olarak, kaynak yetersizliği çeken veya kaynak azlığı yanında optimal verimliliği teknolojik seviye itibariyle ulaşamayan her ülkenin yabancı sermayeye sempati ile bakması doğaldır.

Yabancı sermaye hareketlerinin yoğunluk kazandığı bir dönemde Türkiye'nin bu iktisadi savaştan ayrı düşünülmesi imkansızdır. Şirket evlilikleri, birleşmeler ve satınalmalar şeklinde gelişen ekonomik olayların yanında, çok uluslu şirketlerin ve sürekli iş ortaklıklarının global dünya ticaretine hakim olmaları karşısında, her ülke kendi geleceğini planlarken, Türkiye'nin bu gelişmelere kayıtsız kalması beklenemez.

Yabancı sermaye Türkiye'nin çağdaşlaşmasına katkıda bulunacak bir etkidir. Dış dünyaya kapılarını açmış, AT kapısında en ön sırada bekleyen Türkiye'nin yeniden eski günlere dönmesi, kendi kapalı kutusu içinde yaşamasına imkan yoktur.

Yabancı sermayenin istenilen düzeyine ulaşabilmesi için ülkenin dış ekonomik göstergelerinin iyileştirilmesi ve ülke içindeki ekonomik ve sosyal istikrarının sağlanması gereklidir; uluslararası altın ve döviz rezervlerinin artırılması, istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanması, sanayileşme oranının artması ve Türk Lirası'nın yabancı ülke paraları karşısındaki değerinin korunması önem taşımaktadır.

AT'ye girişimizde pürüz çıkaran kültürel ve siyasal noktaların ortadan kaldırılması ve AT'ye alınacağımız yönünde yaygın bir kanaatin oluşması yabancı sermayeyi kuşkusuz daha da arttıracaktır. Yabancı sermayedeki asıl patlamanın AT'ye tam üye olunduktan sonra gerçekleşeceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- [1] KILIÇBAY, Ahmet, *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 263, Ankara, s.351, 1992.
- [2] ULUDAĞ, Ramazan, *Türkiye' de Yabancı Sermaye Uygulaması*, Özel Basım, Ankara, s.49, 1991.
- [3] GÖZET, Behçet, "Türkiye'de Uygulanan Liberal Politika ve Yabancı Sermayeye İlişkisinin AT'a Girişteki Rolü", *Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü İnceleme Yarışması II*, YASED, s.78, 1989.
- [4] _____, *Yabancı Yatırımların Özendirilmesi*, Ege Genç İşadamları Derneği, İşletme Yönetimi ve Kalkınma Araştırmaları Dizisi: 1, Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Ajansı, ss.4-6, Eylül 1992.
- [5] ALPAY, Güven, "Yabancı Sermaye Kaçırılmamalı", *Finans Dünyası Aylık Ekonomi Dergisi*, Creative Yayıncılık, İstanbul, s.62, Aralık 1993.
- [6] HULLSHOFF, J.Maarten, "Yabancı Bankalar Katalizör", *Finans Dünyası Aylık Ekonomi Dergisi*, Creative Yayıncılık, İstanbul, s.38, Aralık 1993.
- [7] ÖREN, Resmigtül, "Yabancı Sermaye ve Gelişimi", *Finans Dünyası Aylık Ekonomi Dergisi*, Creative Yayıncılık, İstanbul, s.54, Aralık 1993.
- [8] GÜLFİDAN, Şebnem, *Big Business and the State in Turkey: The Case of TUSIAD*, Publication No: 502, University Press, Boğaziçi University, İstanbul, s.52, Mayıs 1993.
- [9] _____, YASED, *Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler*, YASED, Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği Yayın No: 3, İstanbul, ss.42-43, 1982.
- [10] TOKAT, Kaan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye ve Yabancı Sermayenin AT-Türkiye İlişkilerindeki Yeri", *Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü İnceleme Yarışması II*, YASED, s.111, 1989.
- [11] _____, *Foreign Investment*, Erdikler-Eratalar Arthur Andersen Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. Yayınları, İstanbul, ss.68-69, 1990.
- [12] ATUKEREN, Erdal, "Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü", *Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü İnceleme Yarışması II*, YASED, 1989.
- [13] DONNELLY, S. Austin, *The Three Rs of Investing: Return, Risk and Relativity*, Dow Jones-Irwin, Homewood, Illinois, 1985.